Małgorzata Gonciarz SSND
ORCID: 0009-0002-8848-0549
Bielsko-Biała

Błogosławiona Siostra Antonina Kratochwil – nauczycielka i wychowawczyni bez rozgłosu

Blessed Sister Antonina Kratochwil: A Teacher and Educator Behind the Scenes

ABSTRACT

The aim of this article is to present the biography of Blessed Sister Antonina Kratochwil of the Congregation of the School Sisters of Notre Dame and to highlight her work as a teacher, an educator of young people in both school and religious life, a nun, and a community superior. The research utilizes biographical methods and document analysis. The source material consists of archival records held in the Archives of the Congregation of the School Sisters of Notre Dame in Opole and Bielsko-Biała, supplemented by scholarly literature.

The analysis of Sister Antonina's biography reveals her educational methods and the personality traits that helped her gain authority and recognition in the communities where she served. This biography also contributes to research on the educational work of nuns and their role in educating the younger generation in the first half of the 20th century.

KEYWORDS
Antonina Kratochwil, education, teacher's personality, upbringing, the School Sisters of Notre Dame

KEYWORDS
Antonina Kratochwil, edukacja, osobowość nauczyciela, wychowanie, Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame

SPI Vol. 29, 2026/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2026.3.006
Nadesłano: 28.06.2026
Zaakceptowano: 11.08.2026

ABSTRAKT

Celem artykułu jest przedstawienie biografii błogosławionej s. Antoniny Kratochwil ze Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame oraz ukazanie jej działalności jako nauczycielki, wychowawczyni młodzieży szkolnej i zakonnej, zakonnicy oraz przełożonej wspólnot. W badaniach zastosowano metodę biograficzną oraz analizę dokumentów. Podstawę źródłową stanowiły materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu i Bielsku-Białej, uzupełnione literaturą naukową.

Analiza biografii s. Antoniny pozwoliła ukazać jej metody pracy wychowawczej oraz cechy osobowości, które przyczyniły się do zdobycia autorytetu i uznania w środowiskach, w których pełniła powierzone jej obowiązki. Przedstawiona biografia stanowi również przyczynek do badań nad działalnością wychowawczą sióstr zakonnych oraz ich rolą w edukacji młodego pokolenia w pierwszej połowie XX wieku.

Wstęp

W powszechnej świadomości funkcjonuje przekonanie, że działalność sióstr zakonnych cechuje się pokorą, a w konsekwencji ich osiągnięcia pozostają często niezauważone. Zarówno wśród sióstr zakonnych, jak i świeckich kobiet zaangażowanych w edukacji, znajduje się wiele postaci, które warto wydobywać ze „skarbca Kościoła", aby ich życie i działalność mogły stanowić inspirację dla współczesnych wychowawców i wychowanków. Nie chodzi przy tym o rozgłos sam w sobie, lecz o ukazanie godnych naśladowania wzorców osobowych.

Błogosławiona Siostra Antonina Kratochwil, ze Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame, żyjąca na przełomie XIX i XX wieku, stanowi przykład osoby niezwykle zaangażowanej w działalność edukacyjną. Posłuszna decyzjom przełożonych, podejmowała pracę w różnych miejscowościach, m.in. w Karwinie na Zaolziu, we Lwowie oraz w Tłumaczu (dzisiejsza Ukraina). Pełniła liczne funkcje: była nauczycielką, wychowawczynią i dyrektorką internatu, pracowała w szkole powszechnej oraz w szkole ćwiczeń, zajmowała się formacją młodzieży wstępującej do zgromadzenia, a także sprawowała urząd przełożonej wspólnot zakonnych. Na początku II wojny światowej, w 1939 roku, została skierowana do Mikuliczyna jako przełożona

miejscowej wspólnoty. Tam rozpoczęła się jej droga męczeńska, zakończona śmiercią 2 października 1942 roku.

Męczeńska śmierć bł. s. Antoniny była niczym ziarno wrzucone w ziemię, które wydaje owoc dopiero wtedy, gdy obumiera. Symbolicznym zwieńczeniem tego duchowego owocowania była jej beatyfikacja w dniu 13 czerwca 1999 roku w Warszawie. Papież Jan Paweł II zaliczył ją do grona 108 Błogosławionych Męczenników II wojny światowej.

Mimo wyniesienia na ołtarze bł. s. Antonina pozostaje postacią mało znaną szerszemu ogółowi. Pierwszą naukowo opracowaną biografię poświęconą jej życiu i działalności stanowi publikacja autorki niniejszego artykułu (Gonciarz 2025). Wcześniej na różnych uczelniach powstały prace magisterskie dotyczące jej życia oraz działalności wychowawczej i zakonnej.

Droga życia i powołania bł. Siostry Antoniny Kratochwil

Błogosławiona s. Antonina Kratochwil należała do Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame, które zostało założone w Regensburgu (*Die Schlesische Ordensprovinz…* 1926: 4–6) w 1833 roku przez biskupa Michała Wittmanna (1760–1833), pomocniczego biskupa ratyzbońskiego (Poellinger 1833: 21). Jak sama nazwa zgromadzenia wskazuje, zostało ono założone w celu nauczania i wychowywania (zwłaszcza osób wykluczonych i z marginesu). W pewnym sensie nowe zgromadzenie miało kontynuować dzieło skasowanego przez rewolucję francuską zakonu Sióstr Kanoniczek Regularnych de Notre Dame, założonego przez św. Piotra Foreriusza (1565–1640) i bł. Alicję Le Clerc (1576–1622). Biskup Wittmann wraz z Karoliną Gerhardinger, uczennicą sióstr kanoniczek (Friess 1907: 27–40), założył szkołę i przekazał ją w ręce sióstr zakonnych (Mittermüller 1879: 115).

Na ziemiach polskich swoją działalność zgromadzenie rozpoczęło od 1851 roku we Wrocławiu. Liczne zgłoszenia kandydatek sprawiły, że już w roku 1855 powstał dom prowincjalny. Wstępowały do niego także kandydatki narodowości polskiej, dzięki temu mogły powstawać szkoły polskie (Mandziuk 2006: 92).

W 1859 roku siostry zaproszono do Bielska-Białej, później do Strumienia, Lipnika i na Zaolzie – do Karwiny i Bogumina (Kiedos 1992–1993: 300).

Do Lwowa zaprosił siostry arcybiskup Józef Bilczewski (por. *Święty Józef Bilczewski, biskup*) w 1904 roku i powierzył siostrom prowadzenie dwujęzycznej szkoły. Zgromadzenie prężnie się rozwijało do II wojny światowej. Po wojnie siostry przeniosły swoją działalność na Ziemie Odzyskane. Obecnie zgromadzenie w Polsce prowadzi 12 placówek.

Maria Kratochwil (w zakonie: Maria Antonina) urodziła się 21 sierpnia 1881 roku w Witkowicach koło Ostrawy (Austro-Węgry), obecnie Czechy, w rodzinie mieszanej narodowościowo. Była związana z Węgierską Górką koło Żywca poprzez matkę Joannę Kratochwil z domu Kolarzyk, ojciec Jan pochodził ze Szczepanowa na Morawach.

W poszukiwaniu lepszych warunków życia rodzice Marii wyjechali do Witkowic do pracy w nowo otwartej hucie. Po pięciu latach w 1885 roku wrócili w rodzinne strony matki Marii i osiedli w Bielsku.

W Bielsku Maria uczęszczała do szkoły Sióstr Szkolnych de Notre Dame. W szkole zachwyciła się nie tylko pracą wśród dzieci, ale także samym stylem życia w zgromadzeniu, do którego wstąpiła 21 maja 1901 roku, gdzie rozpoczęła formację zakonną oraz przygotowanie do zawodu nauczycielskiego. Pierwszą profesję złożyła 27 września 1910 roku we Wrocławiu. Już w szkole w Bielsku zauważono u niej predyspozycje pedagogiczne.

Pracowała najpierw jako nauczycielka w szkołach zgromadzenia w Karwinie (1906–1909, 1910–1917) na Zaolziu, we Lwowie (1917–1925), w Tłumaczu (1925–1932) i we Lwowie (1932–1939) oraz w Mikuliczynie (1940–1942).

W czasie II wojny światowej w Mikuliczynie wraz z całą wspólnotą została aresztowana przez gestapo i osadzona w więzieniu w Stanisławowie. Modliła się za prześladowców mimo brutalnych przesłuchań i pobicia. Po zwolnieniu z więzienia z powodu zakażenie tyfusem trafiła do szpitala. Na pytanie lekarza o imię jej ojca miała odpowiedzieć: „Mój ojciec? Ojcze nasz…". Po skończonej obdukcji lekarz stwierdził z przekonaniem: „To jest męczennica". Siostra Antonina zmarła 2 października 1942 roku w Stanisławowie na Ukrainie, tam też została pochowana na nieistniejącym dziś Cmentarzu Sapieżyńskim.

Jej liturgiczne wspomnienie Kościół obchodzi 2 października (Gonciarz 2025: 277).

Nauczycielka w szkole w Karwinie

Siostra Antonina była kierowana do pracy w Karwinie trzykrotnie. Posługiwała tam jako kandydatka, nowicjuszka oraz profeska w latach 1906–1917, z przerwą na formację nowicjacką w latach 1909–1910.

Dla pełniejszego zrozumienia charakteru pracy s. Antoniny konieczne jest przedstawienie podstawowych założeń wychowawczych jej zgromadzenia. Ksiądz Franciszek Sebastian Job, przyjaciel i współpracownik biskupa Wittmanna, określił misję nauczania i wychowania ubogich dziewcząt jako szczególną formę przepowiadania Ewangelii. W myśl tej koncepcji wzorem siostry szkolnej miała być osobowość nauczycielki, której dążenie do osobistej doskonałości jest nierozerwalnie związane z chrześcijańskim wychowaniem. Proces wychowawczy powinien obejmować całego człowieka – jego rozwój intelektualny, wolitywny, emocjonalny, fizyczny i duchowy, przy zachowaniu prymatu wychowania religijnego (Job 1839: 30–37).

Siostry Szkolne de Notre Dame przybyły do Karwiny w marcu 1894 roku (*Die Schlesische Ordensprovinz…* 1926: 169), aby objąć prowadzenie szkoły dla miejscowej ludności polskiej. W kronice domu odnotowano, że przybywające siostry zostały powitane przez 213 dzieci posługujących się językiem polskim (Socha 1988: 34).

Początek pracy s. Antoniny w Karwinie (por. *Karwina*) przypadł na okres narastających napięć narodowościowych. Przedstawiciele ludność czeskiej, zajmujący często wyższą pozycję społeczną, podejmowali działania zmierzające do skłonienia Polaków, stanowiących większość mieszkańców, do posyłania dzieci do szkół czeskich. Od 1880 roku Karwina pozostawała własnością rodziny hrabiego Henryka Larischa, która odnosiła się do Polaków życzliwie, narażając się tym samym na niechęć władz czeskich i niemieckich (Popiołek 1913: 39–40).

W takich uwarunkowaniach społecznych i narodowościowych s. Antonina rozpoczęła pracę w Karwinie – jednym z ważniejszych ośrodków polskiego życia narodowego – w szkole dla polskich dzieci (Gruchała 1995: 61–68). Powierzono jej opiece 114 uczniów. Z obowiązkami tymi radziła sobie dobrze dzięki odpowiednim

kompetencjom zawodowym i pedagogicznym. Do szkoły uczęszczały również dzieci innych narodowości zamieszkujących Karwinę, jednak potrafiła nawiązać z nimi dobry kontakt. Sprzyjały temu jej pogoda ducha, otwartość oraz umiejętność rozpoznawania potrzeb wychowanków. Praca dydaktyczno-wychowawcza w takim środowisku wymagała dużego taktu i roztropności, aby troszcząc się o polskie dzieci, nie budzić niechęci innych grup narodowych (Kupka 1982: 18–19).

W 1909 roku s. Antonina opuściła ukochaną szkołę, rozpoczynając nowicjat. Jednak pilna potrzeba uzupełnienia kadry nauczycielskiej sprawiła, że jeszcze przed jego zakończeniem została ponownie skierowana do Karwiny (Socha 1988: 47).

Po raz trzeci s. Antonina przybyła do Karwiny po złożeniu pierwszych ślubów zakonnych w 1910 roku. W tym czasie szkoła w Kolonii VI (osiedle górnicze w Karwinie) liczyła już 292 uczniów. Placówka systematycznie się rozwijała i odpowiadała na potrzeby polskiej społeczności, ciesząc się jej uznaniem (*Schematismus des Ordens…* 1910; 1914; 1916).

Jako nauczycielka sumiennie przygotowywała każdą lekcję oraz podnosiła swoje kwalifikacje zawodowe. Potrafiła utrzymać dyscyplinę, zachowując jednocześnie sprawiedliwy i życzliwy stosunek do uczniów. Atmosferę życia szkolnego, łączącą radość z pobożnością, współtworzyła poprzez wspólny śpiew wesołych piosenek i pieśni religijnych wykonywanych przez dzieci (*Schulchronik*, k. 3).

Działalność s. Antoniny była ukierunkowana na przeciwdziałanie wynaradawianiu polskich dzieci oraz zaspokajanie ich potrzeb edukacyjnych, przy jednoczesnym zachowaniu szacunku wobec uczniów innych narodowości. Doskonale rozumiała znaczenie edukacji dla zachowania tożsamości narodowej i kulturowej (Gonciarz 2025: 289).

Pobyt w Karwinie umożliwił jej spotkanie współsióstr, z którymi w przyszłości współtworzyła historię polskiej prowincji zgromadzenia (Listy Matki M. Judyty Neumann z dn. 30.10.1938 i 6.11.1938, sygn. II B IV/3).

Nauczycielka i wychowawczyni we Lwowie

Siostra Antonina dwukrotnie podejmowała posługę we Lwowie. Po raz pierwszy przybyła tam z Karwiny pod koniec listopada 1917

roku i pracowała do roku 1925. Następnie, po siedmioletnim pobycie w Tłumaczu, ponownie została skierowana do Lwowa w 1932 roku, gdzie pełniła swoją misję aż do wybuchu II wojny światowej.

Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame rozpoczęło działalność apostolską we Lwowie 24 sierpnia 1904 roku (*Krótkie dzieje Polskiej prowincji*… 1958: 11), odpowiadając na zaproszenie metropolity lwowskiego abp. Józefa Bilczewskiego (Płaczek 1985: 297). Celem arcybiskupa było objęcie opieką duszpasterską i wychowawczą dzieci oraz młodzieży niemieckojęzycznej, które nie miały dostępu do katolickiego szkolnictwa. Wobec braku odpowiedniej szkoły rodzice byli zmuszeni posyłać swoje dzieci do placówek protestanckich, co sprzyjało szerzeniu postaw obojętności religijnej (Urban 1977: 99).

Wraz ze wzrostem liczby uczennic siostry zakupiły dwupiętrowy budynek przy ul. Ochronek 8 (Plany, wyciągi hipoteczne… 1905, 1913, 1926). Szkolnictwo we Lwowie znajdowało się wówczas na wysokim poziomie, a dostęp do edukacji był powszechny. Znaczna część mieszkańców miasta legitymowała się wykształceniem średnim lub wyższym (Rudnicki 1943: 53).

Siostra Antonina wraz z s. Jarosławą Bonczek (Światłokopia…; *Schematismus des Ordens*… 1910; Życiorys M. Jarosławy Bonczek: 1, Nekrologi nr 93: 1, Wspomnienia s. Kanizji Herdy o Matce M. Jarosławie Bonczek, sygn. II G II/3) z gotowością podjęły pracę w nowym miejscu. Dzięki zaangażowaniu szybko zdobyły zaufanie oraz sympatię zarówno uczennic, jak i ich rodziców (Swastek 1993: 3).

Pierwszy rok pracy s. Antoniny we Lwowie (1917/1918) przypadł na okres naznaczony konfliktem polsko-ukraińskim (Kronika szkoły… 1904–1939: 12). Nastroje patriotyczne związane z walkami o Galicję Wschodnią udzielały się całej wspólnocie sióstr Notre Dame przy ul. Ochronek 8. Miasto było nieustannie bombardowane. Dla nielicznej wspólnoty był to czas niemal całkowitej izolacji od zgromadzenia (*Die Schlesische Ordensprovinz*… 1926: 99). W obliczu zagrożenia siostry wraz z mieszkańcami miasta trwały na modlitwie w przepełnionych kościołach (Kupka 1984: 9).

Po ustaleniu granic państwa polskiego w latach 1919–1923 w jego obrębie znalazły się domy zakonne położone na terenie województwa śląskiego: Bielsko I, Bielsko II, Lipnik i Strumień. W 1934 roku przełożona generalna, s. Bruno Thoma (1845–1939), podjęła

decyzję o utworzeniu nowej jednostki administracyjnej zgromadzenia z domem centralnym we Lwowie oraz o erygowaniu tam nowicjatu. Za etap formacji poprzedzający nowicjat odpowiadały wyznaczone siostry wychowawczynie czyli prefekty. Pierwszą z nich została s. Antonina. Obowiązki te sprawowała do 1939 roku, z przerwą w latach 1925–1932, kiedy pracowała w Tłumaczu (Kupka 1982: 91).

Po raz drugi s. Antonina przybyła do Lwowa w 1932 roku, po siedmiu latach nieobecności, przeniesiona z Tłumacza (*Krótkie dzieje Polskiej Prowincji Zgromadzenia…* 1958). Objęła obowiązki kierowniczki szkoły powszechnej oraz prefekty kandydatek. Często powtarzała: „Gdybym raz jeszcze przyszła na świat, znowu byłabym notredamką; większego szczęścia doznać nie można niż to, którego ja doznaję […]. Gdyby ludzie w świecie wiedzieli, ile szczęścia i radości jest w zakonie! Nie rozumiem powiedzenia, że życie zakonne to ofiara. Ładna ofiara, która daje taką pełnię zadowolenia" – mówiła z uśmiechem (Wizor, Wspomnienia o Siostrze Marii Antoninie Kratochwil 1963: 5).

Jako prefekta troszczyła się, aby kandydatki doświadczały życzliwości i miłości oraz aby klasztor mógł zastąpić im dom rodzinny (*Pamiętam o was…* 1999: 8). Jedna z jej wychowanek zapamiętała s. Antoninę zawsze uśmiechniętą, zrównoważoną i ze spokojem ducha: „[…] poznałam ją 28 sierpnia 1935 r. we Lwowie, w dniu wstąpienia do kandydatury. […] Było wówczas trzydzieści sześć kandydatek. Była nam życzliwa i wyrozumiała, szczególnie dla najmłodszych. Nigdy się nie gniewała, lecz spokojnie uczyła i upominała. Nigdy nie podnosiła głosu". Jak dalej wspominała, była bardzo lubiana przez kandydatki; uczyła je modlitwy oraz zasad kulturalnego zachowania w każdej sytuacji (Relacja s. Felicji Kusy z 15.03.1992 r.).

Potrafiła również skarcić, jeśli wymagało tego dobro młodego człowieka. Wychowanki doskonale wyczuwały, że wynikało to z jej autentycznej troski. Opuszczając kandydaturę, postulantki żegnały ją ze łzami w oczach (Hachulska 1994: 20).

Siostra Antonina cieszyła się również dużym szacunkiem i sympatią współsióstr. Na co dzień była serdeczna. Wyróżniała się głębokim umiłowaniem modlitwy i ubóstwa (Nekrologe 1943: 151).

W okresie, gdy odpowiadała za całokształt funkcjonowania szkoły powszechnej, dbała o realizację programu nauczania wyznaczonego przez władze oświatowe. Organizowała również dla grona

pedagogicznego prelekcje poświęcone nowym metodom edukacyjnym (Kronika szkoły… 1904–1939: 56–57).

Troszczyła się także o rozwój infrastruktury szkolnej oraz systematyczne wzbogacanie wyposażenia i pomocy dydaktycznych. Za najważniejsze zadanie w szkole pod kierownictwem s. Antoniny siostry uważały wychowanie integralne człowieka, dlatego szczególny nacisk kładły na wychowanie społeczno-obywatelskie oraz religijno-moralne. Nauczanie religii powierzano księżom katechetom (Kronika szkoły… 1904–1939: 3).

Jednym z istotnych elementów działalności wychowawczej sióstr, w tym s. Antoniny, było troszczenie się o regularne uczestnictwo uczennic w życiu sakramentalnym. Kronika szkolna odnotowuje liczne okazje do wspólnego przystępowania do sakramentów świętych, m.in. rozpoczęcie roku szkolnego, święto patronalne szkoły – Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, okres Wielkiego Postu oraz zakończenie roku szkolnego. W czasie Wielkiego Postu organizowano rekolekcje dla uczennic prowadzone przez zapraszanych kapłanów. W szkole działało Kółko Sodalicyjne, którego celem było zapoznanie dziewcząt z ideą Sodalicji Mariańskiej (Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Sióstr de Notre Dame za rok szkolny 1934/1935: 21).

Uczennice szkoły powszechnej uczestniczyły we Mszach św. również z okazji ważnych wydarzeń religijnych i patriotycznych, m.in. w intencji zmarłej prezydentowej Michaliny Mościckiej czy ministra Bronisława Pierackiego. Brały także udział w nabożeństwach odprawianych w katedrze, m.in. za śp. Marię Konopnicką i Fryderyka Chopina (Kronika szkoły… 1904–1939: 59).

Patriotyzm i wychowanie obywatelskie stanowiły kolejny ważny obszar działalności wychowawczej s. Antoniny. Kształtowaniu postaw patriotycznych służyły uroczystości państwowe, narodowe oraz rocznice wydarzeń historycznych. Uczennice przygotowywały akademie obejmujące recytację wierszy, śpiew oraz tańce narodowe. Szczególne znaczenie miały coroczne obchody Święta Niepodległości 11 listopada, uroczystości związane z imieninami prezydenta Ignacego Mościckiego i marszałka Józefa Piłsudskiego. Przed uroczystością Wszystkich Świętych uczennice należące do gromad zuchowych porządkowały i ozdabiały groby Orląt Lwowskich oraz Grób Nieznanego Żołnierza (Kronika szkoły… 1904–1939: 73–74).

Nie zapominano również o Śląsku, którego jedynie część została włączona w granice II Rzeczypospolitej. Uczennice zapoznawano z historią walk o polskość tych ziem oraz ich związkami z państwem polskim poprzez referaty ilustrowane przeźroczami (Kronika szkoły… 1904–1939: 47).

Charakterystyczną cechą s. Antoniny była wrażliwość na potrzeby ludzi ubogich. Corocznie organizowano loterie fantowe oraz akcje charytatywne z okazji św. Mikołaja i świąt Bożego Narodzenia. Siostra Antonina potrafiła zaangażować w te przedsięwzięcia nie tylko współsiostry i uczennice, lecz także rodziców oraz przyjaciół szkoły. Po zakończeniu zbiórek uczennice odwiedzały ochronki, przekazując zebrane ubrania, zabawki i słodycze (Kronika szkoły… 1904–1939: 53).

Po wybuchu II wojny światowej s. Antonina podzieliła tragiczny los ludności kresowej (Swastek 1993: 6). Siostra Janina Wizor, będąc studentką we Lwowie, tak wspominała ten okres: „Pierwszy piątek września 1939 r. przerwał ciche i pracowite życie przy ul. Ochronek. […] nasi żołnierze uchodzili w kierunku Rumunii. Siostra Antonina, s. Reginalda i my wraz z innymi siostrami żegnałyśmy żołnierzy, wręczając im medaliki na sznureczku i różańce. Chłopcy prosili o błogosławieństwo i modlitwę. Siostra Antonina modliła się głośno «Ojcze nasz», a my włączałyśmy się w modlitwę, ufając Bożemu miłosierdziu". Jak dalej wspominała s. Wizor, s. Antonina dodawała otuchy, często i długo modliła się w kaplicy przed ołtarzem Niepokalanej, pozostając w głębokim skupieniu (Wizor, Wspomnienia o Siostrze Marii Antoninie Kratochwil 1963).

Po zawarciu układu radziecko-niemieckiego w 1939 roku Lwów znalazł się w strefie okupacji radzieckiej. Nowe władze wprowadziły daleko idące zmiany w reorganizacji szkolnictwa. Wszystkie szkoły we Lwowie zostały przekształcone w szkoły początkowe, niepełnośrednie lub średnie (Hryciuk 2000: 123–124). Pod koniec 1939 roku s. Antonina została przeniesiona do Mikuliczyna.

Praca wychowawczo-nauczycielska w Tłumaczu (1925–1932)

O wysokim uznaniu, jakim cieszyła się s. Antonina jako nauczycielka, świadczy zapis zamieszczony w *Kronice Szkoły Powszechnej we Lwowie* z 1925 r., sporządzony przed jej wyjazdem do Tłumacza:

„Z żalem żegnała szkoła powszechna swą długoletnią nauczycielkę, powszechnie poważaną Siostrę Marię Antoninę Kratochwil" (*Kronika szkoły…* 1904–1939: 28).

Latem 1925 roku ks. Edward Tabaczkowski (1872–1942) (Nespiak 2009: 7; Jacewicz, Woś 1977: 144), proboszcz parafii w Tłumaczu, zwrócił się do przełożonej prowincjalnej, matki Jarosławy Bonczek, z prośbą o skierowanie Sióstr Szkolnych de Notre Dame do objęcia opieki nad internatem oraz ćwiczeniówką przy tamtejszym seminarium nauczycielskim. Propozycja ta była korzystna dla zgromadzenia, gdyż umożliwiała kształcenie przyszłych nauczycielek. Matka Jarosława powierzyła to zadanie trzem siostrom: s. Antoninie Kratochwil, s. Joanicie Urbisz i s. Jakobinie Lach oraz kandydatce Marii Pilackiej (Kupka 1982: 54).

Tłumacz był miastem powiatowym, położonym 28 km na wschód od Stanisławowa. W okresie międzywojennym liczył około 6000 mieszkańców (por. Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich).

Seminarium nauczycielskie, powołane do życia w 1924 roku, miało na celu szerzenie oświaty wśród przeważającej na tamtych terenach ludności rolniczej i poprawę warunków życia mieszkańców Kresów (*Kronika Zakładów Naukowych Towarzystwa Nauczania Chrześcijańskiego* 2014: 5).

Kierownictwo wychowawcze internatu powierzono Siostrom Szkolnym de Notre Dame, które stworzyły atmosferę rodzinnego ciepła i troskliwej opieki. Jak wspomina jedna z uczennic seminarium: „[…] prawdziwa nauka i prawdziwe wychowanie zaczęła się dopiero w drugim roku, gdy przyszły Siostry Szkolne de Notre Dame. Siostry miały nie lada zadanie" (Klimkiewicz-Główkowa 1997: 12).

Siostra Antonina objęła jednocześnie obowiązki przełożonej nowo utworzonej placówki. Wraz z pozostałymi siostrami otoczyła opieką wychowanki seminarium nauczycielskiego oraz internatu. Powierzenie jej tak odpowiedzialnego zadania stanowiło wyraz szczególnego zaufania władz zakonnych. Wysokie kwalifikacje pedagogiczne, przymioty umysłu i serca, zdolności organizacyjne oraz rzadko spotykana umiejętność współpracy z osobami reprezentującymi odmienne poglądy pozwoliły jej w krótkim czasie doprowadzić do dynamicznego rozwoju nowej placówki. W internacie zamieszkało

około 100 dziewcząt, które znajdowały tam sprzyjającą atmosferę (Witkowski 1966: 1).

Kierownikiem seminarium w latach 1925–1928 był ks. dr Mikołaj Witkowski (Urban 1970: 161). Wspominał po latach, że „[…] duszą tego zakładu była s. przełożona Antonina Kratochwil – wysoko wykwalifikowana nauczycielka, doskonale obznajomiona z programem i metodami kształcenia" (Witkowski 1966: 1). Siostra Antonina współpracowała z s. Joanitą Urbisz, cenioną pedagog, która dbała o wysoki poziom wychowania i kulturę osobistą seminarzystek. Przy seminarium nauczycielskim siostry prowadziły pięcioklasową szkołę ćwiczeń oraz nauczały wybranych przedmiotów w samym seminarium (Domy Małopolski Wschodniej, nr 6, Tłumacz 1925; Relacja ustna ks. Czesława Tuzinkiewicza).

W związku z reformą ustroju szkolnictwa, wprowadzoną 1 lipca 1932 roku, wstrzymano nabór kandydatek na pierwszy kurs seminarium, które miało podlegać stopniowej likwidacji. W tym samym czasie s. Antonina opuściła Tłumacz. Żegnana była z wyrazami serdecznego żalu przez grono pedagogiczne oraz wychowanki (List s. M. Antoniny Kratochwil do Przełożonej Generalnej M. Bruno Thoma, 1927 r.).

Atmosferę seminarium nauczycielskiego i internatu prowadzonego przez s. Antoninę wspomina Joanna Krywult, wychowanka seminarium w latach 1929–1932, późniejsza nauczycielka: „Pamiętam jak ciepło i serdecznie powitała nas, młode dziewczyny, gdy zamieszkałyśmy w internacie daleko od domu rodzinnego. Była zawsze dla nadmiar rozbrykanych uczennic dobra, serdeczna i życzliwa. […] Umiała stworzyć wokół siebie atmosferę serdeczności, dzięki czemu czułyśmy się jak w kochającej rodzinie. Jej łagodność, połączona z konsekwencją w postępowaniu, kształtowała nasze charaktery i serca. Z perspektywy lat widzę, jak wiele Jej zawdzięczam i rozumiem, co jest najważniejsze w pracy z dziećmi i młodzieżą" (Czuban-Krywult).

Relacje byłych wychowanek seminarium w Tłumaczu pozwalają odtworzyć nie tylko sylwetkę s. Antoniny jako nauczycielki i wychowawczyni, lecz także specyfikę modelu wychowawczego stosowanego w prowadzonym przez nią internacie. Wspomnienia te, mimo ich subiektywnego charakteru, wykazują dużą zgodność w ocenie jej działalności pedagogicznej, co zwiększa ich wartość jako źródeł

do badań nad historią zgromadzenia oraz prowadzonego przez nie szkolnictwa.

Antonina Sawicka, wychowanka seminarium w latach 1929–1932, pozostawiła szczegółowy opis pierwszego spotkania z s. Antoniną, ukazując jej umiejętność nawiązywania relacji z młodzieżą oraz dostrzegania indywidualnych predyspozycji uczennic: „Miałam szczęście być wychowanką s. Antoniny w latach szkolnych 1929–1932. Przyjmowała mnie do pierwszej klasy seminarium. Zapamiętałam jej piękną twarz i delikatne ręce. Jej wzrok wzbudzał zaufanie i łagodził mój lęk przed nowym, nieznanym etapem życia. Byłam niespełna czternastoletnią dziewczynką, wyrośniętą i bardzo nieśmiałą" (Sawicka 1999).

Przytoczona relacja wskazuje, że działalność wychowawcza s. Antoniny opierała się na indywidualnym podejściu do uczennic oraz świadomym rozwijaniu ich uzdolnień. Szczególną rolę odgrywało dostrzeganie potencjału wychowanek i tworzenie warunków do jego rozwoju, co odpowiadało nowoczesnym tendencjom pedagogicznym okresu międzywojennego, akcentującym podmiotowość ucznia. Świadczy o tym wspomnienie Sawickiej: „W rozmowie wstępnej Siostra pomogła mi odkryć w sobie cechy, które mogły okazać się przydatne przyszłej nauczycielce. Okazało się, że mam słuch muzyczny i ładnie śpiewam. Siostra wprowadziła mnie do szkolnego chóru, zachęciła do gry na skrzypcach. Dzięki niej odważyłam się również deklamować poezję. Znalazłam więc swoje miejsce w szkole, którą bardzo pokochałam i do dziś wspominam z rozrzewnieniem" (Sawicka 1999).

Z relacji Sawickiej wyłania się obraz s. Antoniny jako osoby cieszącej się powszechnym autorytetem. Nie ograniczała ona swojej działalności do obowiązków dydaktycznych, lecz tworzyła przestrzeń sprzyjającą integralnemu rozwojowi młodzieży. Świadczy o tym choćby organizacja kaplicy w części internatowej budynku. Wspomnienia wychowanek pozwalają wyciągnąć wniosek, że kaplica pełniła nie tylko funkcję miejsca modlitwy, lecz także stanowiła centrum życia wspólnotowego seminarium.

Analiza relacji uczennic pozwala również dostrzec nowoczesne elementy programu naukowo-wychowawczego realizowanego przez s. Antoninę. Istotne miejsce zajmowały w nim wycieczki krajoznawcze, dzięki którym uczennice poznawały różne regiony kraju oraz

ich dziedzictwo historyczne, kulturowe i religijne. Takie działania wpisywały się w rozwijane w okresie międzywojennym koncepcje wychowania obywatelskiego i patriotycznego, zakładające poznawanie ojczyzny poprzez bezpośredni kontakt z jej historią i kulturą.

Podobną funkcję pełniła bogata działalność kulturalna seminarium. Jak relacjonowała Sawicka: „Organizowała wieczory, podczas których było miejsce na muzykę, śpiew, tańce ludowe i inscenizacje utworów literackich. Uczyłyśmy się kulturalnego spędzania czasu. W seminarium działał stały chór i orkiestra. Występowałyśmy podczas uroczystości religijnych i rocznic historycznych w kościele parafialnym oraz w sali Sokoła dla szerszego grona mieszkańców Tłumacza" (Sawicka 1999). Przywołane wspomnienie pokazuje, że działalność artystyczna nie miała charakteru wyłącznie rozrywkowego. Stanowiła świadomie wykorzystywane narzędzie wychowawcze, służące rozwijaniu wrażliwości estetycznej oraz przygotowaniu uczennic do aktywnego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności.

Centralne miejsce w systemie wychowawczym s. Antoniny zajmowała jednak formacja religijna. Regularny udział całej społeczności szkolnej w liturgii oraz wspólnotowy charakter praktyk religijnych wskazują, że wychowanie chrześcijańskie stanowiło fundament całego procesu edukacyjnego. Świadczy o tym relacja Sawickiej: „W każdą niedzielę i święta uczennice oraz grono pedagogiczne gromadziły się na dziedzińcu Seminarium, by wspólnie udać się do kościoła na Mszę św. Marsz młodzieży czwórkami i obecność nauczycieli wzbudzały żywe zainteresowanie mieszkańców. Kościół podczas szkolnej Mszy św. był wypełniony po brzegi, a śpiew szerokim echem rozbrzmiewał poza murami świątyni" (Sawicka 1999). Opis ten wskazuje, że praktyki religijne miały również wymiar społeczny i wychowawczy. Budowały poczucie wspólnoty, wzmacniały tożsamość uczennic oraz stanowiły świadectwo obecności seminarium w życiu lokalnej społeczności.

Analizowane źródła pozwalają także odtworzyć wysoki poziom organizacji życia szkolnego. Z relacji Sawickiej wynika, że program nauczania i wychowania nie pozostawiał miejsca na bezczynność, a różnorodność podejmowanych inicjatyw świadczyła o dużych zdolnościach organizacyjnych s. Antoniny oraz umiejętności współpracy z gronem pedagogicznym i rodzicami uczennic. Nieprzypadkowo autorka wspomnień kończy swoją relację słowami: „Zasłużyła na

szczególną wdzięczność tych, którym poświęcała serdeczną uwagę i których przygotowywała do życia. Z wdzięcznością wspominam tę, dzięki której zostałam nauczycielką" (Sawicka 1999).

Ocena ta znajduje potwierdzenie również w innych przekazach. Siostra Bronisława Adamczyk zapamiętała s. Antoninę jako nauczycielkę pogodną, pełną życzliwości oraz obdarzoną wyjątkowym darem nawiązywania kontaktu z młodzieżą (Relacja s. Bronisławy Adamczyk). Z kolei s. Jolanta Świgost zwróciła uwagę na konsekwencję w stawianiu wymagań wychowawczych, podkreślając jednocześnie kulturę osobistą i takt, z jakim s. Antonina udzielała upomnień: „[…] od uczennic wymagała umiłowania prawdy i dokładnego wypełniania obowiązków. Gdy musiała zwrócić uwagę, robiła to z wielkim taktem, spokojnie i delikatnie, tak że osoba napominana nie czuła się poniżona" (Kwestionariusz do pisania wspomnień i zbierania relacji, relacja s. Jolanty Świgost, oprac. s. Czesława Grygierczyk).

Zestawienie zachowanych relacji prowadzi do wniosku, że autorytet s. Antoniny nie wynikał wyłącznie z pełnionej funkcji przełożonej czy nauczycielki. Budowała go przede wszystkim spójność jej postawy życiowej, umiejętność łączenia wysokich wymagań z życzliwością oraz konsekwentna realizacja integralnego modelu wychowania. Powtarzalność tych elementów w niezależnych od siebie świadectwach pozwala uznać je za charakterystyczne cechy jej działalności pedagogicznej.

Praca dydaktyczno-wychowawcza s. Antoniny przez wszystkie lata jej posługi przynosiła obfite i trwałe owoce w placówkach wychowawczych zgromadzenia. Po wielu latach Wanda Woźniak, jedna z jej uczennic z okresu 1923–1925, wspominała: „W rozmowach s. Antonina była bezpośrednia, jak żadna inna siostra. Siostry Szkolne de Notre Dame były siostrami postępowymi. Uczyły nas dobrych manier i nie były zacofane, szły z postępem czasu zgodnym z etyką katolicką" (Relacja p. Wandy Woźniak).

Siostra Antonina cieszyła się uznaniem także w gronie profesorów i nauczycieli. Wielokrotnie wstawiała się za słabszymi uczennicami, prosząc o umożliwienie im poprawy ocen (Kwestionariusz-życiorys, nr 18, s. Elżbieta Grelowska).

Równie harmonijnie układała się współpraca sióstr z miejscową parafią. Ksiądz proboszcz Tabaczkowski niejednokrotnie dzielił się z siostrą przełożoną problemami z funkcjonowaniem seminarium,

mając pewność, że otrzyma od niej mądrą radę. Do wychowanek natomiast często mówił: „Macie prawdziwą matkę w osobie Siostry Antoniny".

Imieniny s. Antoniny były wydarzeniem obchodzonym przez całą społeczność seminarium i niemal całej miejscowości. Uczennice otrzymywały wówczas dzień wolny od zajęć, a profesorowie, wychowanki oraz pozostali pracownicy składali siostrze serdeczne życzenia. Tego rodzaju publiczne wyrazy uznania wprawiały ją jednak w zakłopotanie.

Z życzeniami przybywali również mieszkańcy miasta oraz rodzice wychowanek. Wśród stałych gości znajdowali się także przedstawiciele społeczności żydowskiej, którzy przychodzili z serdecznymi życzeniami, mówiąc o niej: „To bardzo dobra siostra dla nas Żydów" (Kwestionariusz do pisania wspomnień i zbierania relacji, s. Czesława Grygierczyk).

Opuszczając Tłumacz, s. Antonina pozostawiła po sobie trwałą i pełną wdzięczności pamięć zarówno wśród miejscowej ludności, jak i wśród swoich wychowanek. Jej przeniesienie do Lwowa wywołało powszechny smutek i łzy, zamykając kolejny, siedmioletni etap jej życia i posługi (Wizor, Wspomnienia o śp. Siostrze Marii Antoninie Kratochwil, s. 3).

Zakończenie

Przedstawione w artykule ustalenia pozwalają stwierdzić, że s. Antonina Kratochwil należała do grona zakonnic, których działalność obejmowała zarówno posługę wychowawczą i dydaktyczną, jak i odpowiedzialne funkcje organizacyjne w Zgromadzeniu Sióstr Szkolnych de Notre Dame. Była nauczycielką, wychowawczynią w szkole i internacie oraz wychowawczynią dziewcząt przygotowujących się do życia zakonnego. Pełniła również obowiązki przełożonej wspólnoty zakonnej, dyrektorki szkoły powszechnej oraz dyrektorki szkoły ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim.

Ważnym elementem jej działalności pedagogicznej była organizacja wycieczek krajoznawczych, które łączyły cele rekreacyjne z dydaktycznymi i wychowawczymi. Stanowiły one formę edukacji realizowanej poprzez bezpośrednie doświadczenie, wspólne spędzanie czasu oraz budowanie relacji między wychowankami i wychowawcą.

Analiza dostępnych źródeł wskazuje, że działalność pedagogiczna s. Antoniny była ściśle związana z jej formacją religijną i realizacją powołania zakonnego. Szczególnym świadectwem tej postawy pozostają przekazy dotyczące okoliczności jej męczeńskiej śmierci, zwłaszcza postawy przebaczenia wobec oprawców oraz modlitwy o ich nawrócenie. W świetle zachowanych świadectw można uznać, że wartości ewangeliczne stanowiły zasadniczy punkt odniesienia zarówno dla jej życia osobistego, jak i działalności wychowawczej.

Na uwagę zasługuje również jej trwała identyfikacja ze Zgromadzeniem Sióstr Szkolnych de Notre Dame. Świadectwem tego jest często przywoływana wypowiedź: „Gdybym się jeszcze raz urodziła, byłabym notredamką", która wskazuje na silne poczucie przynależności do wspólnoty zakonnej oraz akceptację wybranej drogi życia.

Przywołane w pracy wspomnienia wychowanek i uczennic pozwalają stwierdzić, że podstawowym środkiem oddziaływania wychowawczego s. Antoniny był przykład własnego życia. W relacjach świadków powtarzają się odniesienia do jej postawy, sposobu odnoszenia się do innych oraz konsekwencji w realizacji podejmowanych obowiązków.

W pamięci współsióstr s. Antonina zachowała się jako osoba głęboko religijna, roztropna oraz wierna charyzmatowi zgromadzenia. W przekazach wspólnotowych podkreślana jest również jej więź duchowa z Najświętszą Maryją Panną oraz z Założycielką Zgromadzenia – bł. Matką M. Teresą Gerhardinger.

Tytuł niniejszego artykułu został sformułowany nieco prowokująco, co ma służyć zwróceniu uwagi na życie oraz działalność pedagogiczną s. Antoniny. Analiza materiału źródłowego prowadzi do wniosku, że wykonywane przez nią obowiązki nie odbiegały zasadniczo od zadań realizowanych przez wiele innych sióstr zakonnych. O jej miejscu w historii zgromadzenia i Kościoła zdecydowało przede wszystkim świadectwo życia zwieńczone męczeńską śmiercią. Fakt włączenia jej do grona błogosławionych 108 męczenników II wojny światowej sprawił, że działalność, która za życia miała charakter codziennej i dyskretnej posługi, po śmierci zyskała szerszy wymiar historyczny i eklezjalny. Bez rozgłosu za życia, z rozgłosem po śmierci.

Bibliografia

Źródła w Archiwum Domu Prowincjalnego Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu (APNDO)

Domy Małopolski Wschodniej, nr 30, sygn. II D III/6/3.

Czuban-Krywult J., Wspomnienie emerytowanej nauczycielki, sygn. II J I/D/38.

Kronika szkoły powszechnej i wydziałowej, Lwów (1904–1939), sygn. II D III 1A/22a.

Ks. M. Witkowski, Wspomnienie o Siostrach de Notre Dame w Tłumaczu w województwie stanisławowskim w lwowskiej archidiecezji w latach 1925–1940, Wrocław 1966, sygn. II D III/6/3.

Kwestionariusz do pisania wspomnień i zbierania relacji, s. Czesława Grygierczyk, sygn. II G II/3.

Kwestionariusz-życiorys, nr 18, s. Elżbieta Grelowska, sygn. II G II/2.

List okólny Matki M. Judyty Neumann z dn. 30.10.1938 sygn. II B IV/3.

List okólny Matki M. Judyty Neumann z dn. 6.11.1938, sygn. II B IV/3.

List Siostry M. Antoniny Kratochwil do Przełożonej Generalnej M. Bruno Thoma, Tłumacz, 14.04.1927 r., sygn. II J I/B.

Nekrologi, nr 93.

Nekrologe 1943.

Plany, wyciągi hipoteczne odnośnie domów Sióstr de Notre Dame, Lwów. Kontrakt kupna-sprzedaży z dn. 22.05.1905, Liczba rep. 11377. Wyciąg hipoteczny z dn. 10.09.1926: zakupioną realność przez Julię Mierzwa dnia 19.05.1905 r. zaintabulowano dnia 11.10.1913 r. na rzecz Kongregacji Ubogich Sióstr Szkolnych de Notre Dame.

Relacja p. Wandy Woźniak, sygn. II J I/D/56.

Relacja s. Bronisławy Adamczyk, sygn. II J I/D/23.

Relacja s. Felicji Kusy z dn. 15.03.1992 r., sygn. II G II/3.

Relacja s. Jolanty Świgost, sygn. II J I/20.

Relacja ustna ks. Czesława Tuzinkiewicza.

Sprawozdania Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Sióstr de Notre Dame za lata 1927–1939.

Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Sióstr de Notre Dame za rok szkolny 1934/1935.

Światłokopia z Ksiąg Personalnych.

Wizor J., Szary dzień przy ulicy Ochronek 8. Wspomnienia o Siostrze M. Antoninie Kratochwil, sygn. II J I/D/24.

Wizor J., Wspomnienia o Siostrze Marii Antoninie Kratochwil, Opole 1963, sygn. II C-1-2.

Wizor J., Wspomnienia o śp. Siostrze Marii Antoninie Kratochwil, Opole 1963, sygn. II C I A/4/409.

Wspomnienia odnośnie domów, nr 32: O Lwowie, sygn. II G II/1.
Wspomnienia s. Czesławy Grygierczyk, sygn. II-C-VI-12-15.
Wspomnienia s. Kanizji Herdy o Matce M. Jarosławie Bonczek, Głubczyce 1985, sygn. sygn. II G II/3.
Życiorys M. Jarosławy Bonczek.

Źródła w Archiwum Domu Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku-Białej

Schulchronik, k. 3.

Źródła drukowane

Die Schlesische Ordensprovinz der Kongregation der Armen Schulschwestern von U.L.Fr. von 1851 bis 1926. Ein Gedenkblattverfasst von Mitgliedern der Provinz, Breslau 1926.
Job F.S., *Duch konstytucji Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame dla wychowania młodzieży żeńskiej*, Stadtamhof 1839.
Krótkie dzieje Polskiej prowincji Zgromadzenia Zakonnego Sióstr de Notre Dame, „Echo Prowincji Polskiej" 1958, t. 1, nr 3.
Schematismus des Ordens der Armen Schulschwestern v.U.L.Fr. in Europa für das Jahre des Heiles 1910. Stand vom Jahr 1. Januar 1910, München 1910.
Schematismus des Ordens der Armen Schulschwestern v.U.L.Fr. in Europa für das Jahre des Heiles 1914. Stand vom Jahr 1. Januar 1914, München 1914.
Schematismus des Ordens der Armen Schulschwestern v.U.L.Fr. in Europa für das Jahre des Heiles 1916. Stand vom Jahr 1. Januar 1916, München 1916.
Schematismus des Ordens der Armen Schulschwestern v.U.L.Fr. in Europa für das Jahre des Heiles 1926. Stand vom Jahr 1. Januar 1926, München 1926.

Opracowania

Friess F. (1907). *Leben der Ehrwürdigen Mutter Maria Theresia v. Jesu Gerhardinger, Gründerin und erste Generaloberin des Ordens der Armen Schulschwestern de Notre Dame*, München: Lentnersche Hofbuchhandlung (Ernst Stahl).
Gonciarz M. (2025). *Błogosławiona Siostra Maria Antonina Kratochwil (1881–1942) ze Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame – nauczycielka, wychowawczyni i męczennica II wojny światowej*, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
Gruchała J. (1995). *Narodowościowe i polityczne aspekty szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim w końcu XIX i na początku XX w. (do 1914 r.)*, [w:] I. Panic (red.), *Liceum im. A. Osuchowskiego w Cieszynie 1895–1995.*

W stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku, Cieszyn: Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Cieszynie, s. 61–78.

Hachulska I. (1994). *Świadectwo miłości. Maria Antonina Kratochwil – Siostra Szkolna de Notre Dame*, Opole: Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame.

Hryciuk G. (2000). *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Jacewicz W., Woś J. (1977). *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 1: *Straty osobowe*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

Kiedos J. (1992–1993). *Działalność oświatowo-wychowawcza Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku i Strumieniu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne", nr 25–26, s. 299–305.

Klimkiewicz-Główkowa H. (1997). *O Seminarium Tłumackim*, „Zeszyty Tłumackie", nr 2(6), s. 12.

Kronika Zakładów Naukowych Towarzystwa Nauczania Chrześcijańskiego, „Zeszyty Tłumackie" 2014 nr 1(53), s. 5.

Kupka A. (2001). *Błogosławiona Siostra Maria Antonina Kratochwil* (Męczennicy 1939–1945, z. 102), Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Kupka E. (1982). *Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Polsce (1904–1939),* Wrocław [mps].

Mandziuk J. (2006). *Placówki Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame na Śląsku w latach 1851–1991*, „Saeculum Christianum", t. 13, nr 2, s. 81–122.

Mittermüller R. (1879). *Leben und Wirken des frommen Bischofs Michael Wittmann von Regensburg*, Milwaukee: Druck und Verlag der Josef Thomann'schen Buchhandlung.

Mozor K. (2002). *Szkolnictwo katolickie w Cieszyńskim Wikariacie Generalnym 1770–1925*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.

Nespiak D. (2009). *Polsko-Tłumackie powiązania kościoła św. Stanisława, św. Doroty i św. Wacława we Wrocławiu*, „Zeszyty Tłumackie", nr 2(44), s. 7.

Pamiętam o was. Siostra Maria Antonina Kratochwil SSND, jedna z grona 108 Męczenników II wojny światowej. (1999). Opole: Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame.

Płaczek F. (1985). *Sługa Boży Józef Bilczewski*, [w:] R. Bar (red.), *Polscy święci*, t. 7, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, s. 291–344.

Poellinger A. (1833). *Bischof Wittmann und seine Zeit († 8 März 1833)*, Regensburg: Verlag Josef Habbel.

Popiołek F. (1913). *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*, Cieszyn: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego na Śląsku.

Rudnicki J. (1943). *Lwów karta z dziejów* Polski, Glasgow: Książnica Polska.

Sawicka A. (1999). *Błogosławiona Maria Antonina Kratochwil. Siostra Szkolna de Notre Dame*, „Zeszyty Tłumackie", nr 3(15), s. 1.
Socha D. (1988). *Matka Maria Jarosława Bonczek (1883–1968). Życie i działalność*, Wrocław [mps].
Swastek J. (1993). *Służebnica Boża Siostra Maria Antonina Kratochwil (1881–1942)*, Wrocław [mps].
Urban W. (1970). *Duszpasterski wkład księży repatriantów w archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1970*, Wrocław.
Urban W. (1977). *Sługa Boży Józef Bilczewski arcybiskup-metropolita lwowski 1860–1923*, Wrocław: [s.n.].

Strony internetowe

Karwina, https://www.isibrno.cz/~malczyk/karwinal.htm [dostęp: 22.04.2026].
Święty Józef Bilczewski, biskup, Internetowa Liturgia Godzin, https://brewiarz.pl/czytelnia/swieci/10-23b.php3 [dostęp: 14.04.2026].
Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich, https://miastotlumacz.pl/historia-miasta/ [dostęp: 14.05.2026].

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr Małgorzata Gonciarz SSND
ul. Schodowa 6
43-300 Bielsko-Biała
e-mail: s.malgorzata@interia.eu